

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ТА ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНІ ІНІЦІАТИВИ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У даній статті узагальнюються національно-культурні акції, церковно-релігійні новації та меценатська діяльність митрополита Греко-католицької церкви Андрея Шептицького у перші десятиліття ХХ ст., які ще не стали предметом спеціального розгляду.

“Центральною фігурою Галичини з початком ХХ століття, – наголошувала Наталія Полонська-Василенко, – став митрополит Галицький Андрей граф Шептицький (1900–1944). За 44-літнє його керівництво Греко-Католицької Церквою вона остаточно стала українською національною Церквою. Значення Андрея Шептицького більше, ніж тільки митрополита: він був душею всього національного та культурного життя Галичини”¹.

Виходець із старовинної родини галицьких бояр, графів Шептицьких, яка дала Українській Церкві кількох ігуменів, Львівських і Перемиських єпископів та двох Київських митрополитів, Роман Шептицький отримав блискучу освіту в елітних гімназіях і університетах й, відмовившись від перспективної військової кар’єри, 1888 р. з особистого благословення Папи Лева XIII став ченцем Василянського Чину Добромильського монастиря. 1892 р. отримав священницький сан як о.Андрей, а вже 1896 р. молодий доктор права і магістр новиків призначений ігуменом львівського монастиря св.Онуфрія, де розгорнув широку місійну діяльність. Наступного року його обрано секретарем протоігумена Галицької провінції Василянського Чину і разом з о.П.Філясом засновує перший у краї релігійний щомісячник “Місіонар”, якого справедливо нарікли Апостолом українського народу.

Поява часопису стала помітною подією у церковно-релігійному житті прикарпатських теренів. Блискавичне розповсюдження 20-тисячного накладу, який за висловом П.Філяса “розбігся по ваших селах, як та іскра по сухому листю”, засвідчило успіх нового інтелектуального часопису. Його також високо оцінив митрополит С.Сембратович у Листі до духовенства: “На днях появилoся у Львові письмо під заголовком “Місіонар”. Багатий зміст того письма, дух і бесіда його заслуговують на повне визначення, а тому що ціна його незвичайно доступна (2 крейцери. – В.М.), то надається воно якнайліпше до читання і поучення як молоді шкільної, так і старших і повинно знаходитися в кожному домі, тим більше в кожній читальні”². А втім, засновники часопису не обмежувалися релігійною тематикою, там

регулярно висвітлювали морально-сімейні та інші аспекти світського життя. Історик Церкви Іван-Павло Химка слушно визначив його як “нове народне періодичне видання для селянства... Його “місіонерська” діяльність була спрямована на номінально греко-католицьке, але водночас небезпечно зрадікалізоване селянство”³. “Місіонарем” постійно опікувався митрополит Андрей Шептицький, допомагав редакції матеріально, друкував на його сторінках Пастирські Листи.

У серпні 1899 р. 34-літнього Андрея Шептицького призначено єпископом Станіславівської єпархії, яка була досить великою: нараховувала 336 парафій і 8 монастирів, близько мільйона вірних. Свою діяльність він розпочав з відвідувань парафій, у ході яких детально знайомився із життям селянства, вчив і сповідав, допомагав бідним, чим завоював любов і повагу населення. Його перший пастирський лист до духовенства і віруючих торкався актуальних проблем всього українського народу – закликав жити по християнських законах справедливості, єднатися, дбати про народну освіту, виховувати у молоді почуття обов’язку перед суспільством, самостійності, чесної праці. Звертаючись до інтелігенції, єпископ називав її природним просвітителем народу. Наголошував, що “жадає рішучо в цілім народі християнського патріотизму... Покликується на патріотизм духовенства, яке любить свій народ не словами, а працею і самопожертвою, жадаючи менше слів, а більше діла – праці для добра народу”⁴. У наступному пастирському листі до духовенства єпископ виклав своє національно-релігійне кредо: “Я з діда-прадіда русин. Церкву нашу і святий наш обряд я цілим серцем полюбив і справі Божій я посвятив ціле своє життя”⁵.

Усвідомлюючи нові реалії суспільно-політичного життя на зламі століть, єпископ Андрей Шептицький вже тоді виявив риси передбачливого політика, який об’єктивно оцінював ситуацію, накреслив нову програму діяльності Церкви. Відверто відзначаючи, що на рубежі століть духовенство втратило провідну роль у суспільно-політичному поступі, він писав: “Ще донедавна священицтво мало в нашій суспільстві перший рішачий голос. Увесь народ повинувався йому, тому голосові майже без винятку і без спротиву. Сьогодні часи змінилися. Через розвиток політичного життя, розбудження і ріст літератури дійшло до того, що священики вже не в однім ділі уступають перше місце світській інтелігенції, що народ уже не раз виводить з-під проводу Церкви. Часи, коли українську інтелігенцію представляли лише священики, минулися безповоротно і без жалю для нас. Ми тішимося, що можемо ту працю, яка до нас безпосередньо не належить, зложити у відповідальні руки, але mimo того ми не перестаємо нашим невід’ємним правом домагатися і в руках держати провід в річах найважливіших у суспільному житті: віра і мораль”⁶.

Активізація українського, польського і єврейського політичного життя на початку ХХ ст. викликали у галицьких ієрархів неоднозначну реакцію. Десь до 90-х років ХІХ ст. греко-католицьке духовенство не лише підтримувало, а й очолювало національний рух. Однак його радикалізація і зростання антиклерикалізму у середовищі соціал-демократії, частини молодії інтелігенції спричинили домінування національно-патріотичної діяльності над душпастирською. Тому новий Станіславівський єпископ Григорій Хомишин та його прихильники вважали, що Церква повинна відмежуватися від визвольного руху. Будучи вже митрополитом, Андрей Шептицький виступив проти такої, на його погляд, хибної позиції. Він наголошував, що у національній справі, ніхто не має права діяти поза християнською етикою, оскільки зло не тільки не служить “чистій і священій справі народу, а й прямо шкодить їй”⁷. Саме тому у Пастирському посланні митрополита і єпископів до народу з приводу вбивства львівським студентом Мировславом Січинським 1908 р. галицького намісника польського графа Анжея Потоцького цей терористичний акт рішуче засуджувався. “Служба народови, служба вітчизні, се служба свята, – писав митрополит, – треба мати руки чисті, не закривавлені... Лише усиленою і витривалою працею можна прислужити своєму народови... Над правдиво-великими ділами треба посвяченя не одной хвилі, а цілого життя”⁸.

36-річний Андрей Шептицький обійняв митрополичий престол на урочистій відправі 17 січня 1901 р. у львівській церкві св.Юра. З його приходом, відзначають усі без винятку історики, розпочалася нова доба в історії Греко-Католицької Церкви. У той час вона мала 1854 парафії і 2934 тис. вірних⁹. Греко-католицьке священицтво продовжувало відігравати надзвичайно важливу роль у суспільному житті, особливо у сільській місцевості, де проживало дві третини українців краю. Цілком закономірно, що митрополит А.Шептицький приділяв велику увагу проблемам духовенства. Однією з причин занепаду церковного життя на зламі століть він вбачав низький рівень освіти парохів, отже, насамперед прагнув “сформувати фігуру новітнього українського священика, виховання українського кліру, спроможного сповнити велику місію Української Церкви”¹⁰. З цією метою він велику увагу приділяє розбудові системи духовних семінарій: 1901 р. реорганізував Львівську семінарію, 1906 р. утворив Перемиську, а наступного року – Станіславівську духовні семінарії. На його особисті кошти за кордоном навчалися молоді богослови.

Великий вплив на формування галицького священицтва мали його майже півтори сотні Пастирських листів, які виходили кілька разів на рік і торкалися не лише проблем богослов’я, літургії та обряду, але й громадсько-політичного життя. Серед них були окремі послання до священиків,

світської інтелігенції, молоді, емігрантів, а також гуцулів. Глибоким змістом наповнені пастирські листи, які торкалися питань становища Церкви Східного обряду, проблем соціальних і молодіжного виховання, єдності у церковному та суспільному житті народу, виборчих реформ і передвиборчої агітації, політичних убивств, небезпеки москвофільства, обов'язків вірних на випадок війни і агресії з боку Росії, шкідливості соціалізму тощо¹¹.

Чимало робилося для організаційної розбудови Церкви. Зауважимо, що окрім галицьких Львівської, Перемиської та Станіславівської єпархії канонічні повноваження митрополита А.Шептицького Папою Пієм Х 1908 р. були поширені на греко-католицькі єпархії Великої України, Білорусії і Росії. Унійна праця в Росії стала можливою після революції 1905–1907 рр., коли там відновлено свободу совісті. Плани по організації католицької церкви на території Романівської імперії, зокрема висвячення священників і єпископів у греко-католицькому обряді для православних, митрополит представив Папі Пієві Х у першій половині 1907 р., на що той дав згоду. Восени того ж року А.Шептицький таємно відвідав Мінськ, Слуцьк, Москву і Петербург, де налагодив контакти з прихильниками унії й назначив о.Олексія Зерчанінова генеральним вікарієм Кам'янець-Подільської єпархії та душпастирем для католиків візантійського обряду Росії. У лютому 1908 р. Папа іменував А.Шептицького апостольським адміністратором Кам'янець-Подільської єпархії і надав адміністративну повноважність на всю територію Російської імперії. Ці повноваження були підтверджені згодом папою Бенедиктом XV. 1912 року митрополит вдруге відвідав Київ, де в костелі св.Миколая відправив панахиду по Шевченкові й виголосив патріотичну доповідь про Великого Кобзаря¹². Таким чином, глава Української Церкви чимало зусиль докладав унійній акції в Україні і Росії, вважав духовним завданням здійснити церковну злуку на засадах Берестейської Унії. Піднесення галицького митрополита Апостольською Столицею до стану патріарха, а Львова як твердині Київського католицького православ'я суттєво зміцнило Церкву й послабило позиції польського латинізму в Галичині. Посилилася її роль у національно-культурному поступі.

“Однією з найдраматичніших сторінок суспільно-політичного життя Галичини в останні десятиріччя існування Австро-Угорської монархії, – відзначав Володимир Качмар, – була боротьба за українську школу, чи не найважливішим виявом якої стали змагання за український університет у Львові”¹³. У вирішенні цих пекучих проблем галицьке духовенство на чолі з митрополитом Андреєм Шептицьким зробило вагомий внесок, особливо у розвитку народних шкіл. Якщо 1900 р. у Галичині нараховувалося 1932 українських шкіл, то напередодні Першої Світової війни їх стало близько 3 тис. Духовенство тісно співпрацювало з такими організаціями як “Про-

світа”, “Рідна Школа”, Руське Педагогічне Товариство, “Сільський Господар”. Хоча українську школу продовжували дискримінувати, перш за все поляки, її поступове піднесення було очевидним. За активної участі Церкви досягнуто значних успіхів у розвитку культури, насамперед, на селі. З 1900 по 1914 р. у Галичині відкрито 2 тис. нових читалень, 430 будинків “Просвіти” та Народних Домів. Всього ж у краї функціонувало 2664 бібліотеки та 2944 читальні, яких очолювали здебільшого священики. Для масової освіти українські видавництва видрукували 1,5 млн. книг¹⁴. Греко-Католицька Церква підтримувала широкомасштабні громадські акції у справі заснування українського університету. Як митрополит, посол Галицького сейму і австрійської Палати Панів Андрей Шептицький 28 червня 1910 р. виступив у парламенті з доповіддю щодо цієї проблеми. Він говорив про нагальну національно-культурну потребу вищої школи для українського народу, про необхідність виховання національних кадрів священиків, учителів, лікарів, юристів¹⁵. Незважаючи на перешкоди польського шовіністичного проводу (ендеків) та католицької церкви, 1913 р. українським патріотичним колам, серед яких немаловажну роль відігравав Шептицький нарешті вдалося домогтися видання цісарського декрету про відкриття університету і залучення українців до адміністративних органів, проте, нажалі, реалізації цього зашкодила світова війна¹⁶.

Слід згадати про поступ національної культури та мистецтва, до яких спричинилися Церква і особисто митрополит. Відомий галицький політик Лонгин Цегельський писав: “Коли ж поглянемо, хто за останні 35 років створив або фінансує найбільше українізуючих установ у Львові, то побачимо, що це Митрополит Шептицький. Згадаймо ... Національний Музей, Народна Лічниця, Порадня Матерів, Сиротинець, Дяківська Бурса, Духовна Академія, Жіноча Гімназія Сестер Василіанок, Бурса Рідної Школи, Малярська Студія, Школа ім.Грінченка, Школа ім.князя Льва, Читальня на Личакові та це далеко не все”. До цього списку автор додає побудовані, або утримувані митрополитом 4 церкви, 4 школи, 2 монастирі, 4 бурси, 2 шпиталі, 2 наукові установи¹⁷.

Митрополит А.Шептицький дбав про збереження та примноження культурно-мистецької спадщини краю, розвиток музейництва, книгодрукування, народного церковного будівництва. Церковний музей (з 1911 р. – Національний музей), заснований 1905 р. митрополитом Андреем Шептицьким, спершу розміщався в підсобних приміщеннях Собору св.Юра, а з 1911 р. у репрезентативному палаці (нині Драгоманова, 42), що був закуплений його фундатором. Тоді ж митрополит призначив на потреби свого дітища, що містив унікальну колекцію прикарпатських ікон (зокрема, роботи Івана Рутковича і Йови Кондзелевича), річне фінансове забезпе-

чення до 1921 р. у сумі 18000 корон (3600 доларів). Навколо музею згуртувалися шанувальники мистецтва, відомі діячі науки і культури – Іван Франко, Іван Труш, Олекса Новаківський, Філарет Колеса, Ярослав Пастернак, Михайло Драган, Іван Огієнко, Іван Левинський. Археолог Я.Пастернак під патронатом митрополита провів археологічні розкопки княжого Галича, а всі знайдені пам'ятки, зокрема золотий і срібні скарби XI–XII ст., передав у власність Національного музею¹⁸. Національний музей ім. Митрополита А.Шептицького, став поважним культурно-мистецьким закладом європейського масштабу. До 1939 р. у його фондах нараховувалося до 80 тис. експонатів, у ньому була створена унікальна бібліотека (30 тис. томів стародруків книг і альбомів), було організовано 70 виставок, видано 16 томів наукових записок¹⁹.

“Товариство для розвою руської штуки” (засноване в 1898 р. за участю І.Труша, М.Грушевського) започаткувало громадське обговорення проєктів церков, іконостасів, металевих хрестів. Власне, у той час архітектор Є.Нагірний побудував десятки ошатних церков, поєднавши традиції кам'яного будівництва Русі і Візантії. Відроджувалися й традиції гуцульської народної архітектури. Українізація церковного мистецтва торкнулася інтер'єрного середовища, бо до XX ст. церковні розписи (орнаментика, фігурні зображення) перебували під впливом західної традиції. Відновлено створення керамічних ікон у Львові, Коломиї, Косові²⁰.

У 1912 р. митрополит ініціював створення у Римі церковно-історичної місії, яка мала виявляти та упорядковувати документи Ватиканських архівів з історії України і Східних Церков. Згодом такі місії працювали в архівах Польщі, Австрії, Німеччини, Італії. Для іноземців, які досліджували проблеми унії було відкрито Інститут унійних студій в Інсбруці²¹.

У результаті потуг митрополита і галицької ієрархії Греко-Католицька Церква напередодні Першої світової війни стала національно-духовною твердинею українства краю. Розглянемо її організаційний стан у червні 1914 р.²²:

<i>Єпархії</i>	<i>Деканати</i>	<i>Парафії</i>	<i>Церкви</i>	<i>Священники</i>	<i>Віруючі</i>
Львівська	53	754	1308	886	1 335 977
Перемиська	41	629	1320	826	1 252 492
Станіславівська	21	433	596	838	1 022 000
Всього	115	1816	3224	2250	3 610 469

На піднесенні перебувала розбудова монастирів. Чільне місце у ньому займав Чин св.Василія Великого, яким митрополит А.Шептицький постій-

но піклувався. Перед вибухом Першої Світової війни він мав 16 монастирів у краї та дві заокеанські місії, нараховував двох ієрархів, 85 єромонахів, 77 братів, 47 студентів, отже всього 211 ченців і 23 новики²³. З метою посилити місійну працю в краї й поліпшити теоретичний рівень підготовки священництва, митрополит 1903 р. відродив давній Чин Студитів й особисто розробив новий монаший статут. Чин очолив брат митрополита Климентій Шептицький. Крім того, 1913 р. глава Церкви запросив до місійної праці в Галичині отців бельгійського ордену Редemptористів, які прийняли східний обряд. Обидва монаші згромадження діяли головню у Львівській архієпархії і значно поступалися Васи́ліянам як чисельністю, так і масштабами своєї діяльності.

Підсумовуючи здобутки національного відродження й загалом національно-політичного життя в означений період, слід відзначити, що вони були тісно пов'язані з діяльністю Греко-Католицької Церкви, яка до 80–90-х років XIX ст. очолювала цей процес, а від початку XX ст. брала у ньому дієву участь. Своїми ініціативами і впливом Церква зумовила значний поступ українства у сферах суспільно-політичного, господарсько-економічного та культурно-освітнього життя. Вона стала духовним оплотом народу у випробуваннях Першої Світової війни та національно-визвольних змаганнях 1914–1923 рр.

Суспільно-політична і культурно-освітня діяльність митрополита А.Шептицького напередодні Першої Світової війни ще раз підтвердила, що Греко-католицька церква стоїть на засадах християнської моралі, національно-культурної толерантності й відстоює відродження національно-державного життя українців сходу і заходу України.

Примітки

1. Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1992. – Т.2. – С.434.
2. Місіонар. – 1897. – Ч.5. – С.7.
3. Химка Іван-Павло. Греко-Католицька Церква і національне відродження в Галичині 1772-1918 // Ковчег. – Львів, 1993. – Ч.3. – С.89.
4. Сапеляк А. Українська церква на слов'янському сході. – Буенос-Айрес, Львів, 1999. – С.107-108.
5. Там же. – С.109.
6. Там же. – С.110-112.
7. Филипович Л. Митрополит Андрей (Шептицький) і Іларіон (Огієнко): проблема національної Церкви // Церква і соціальні проблеми. Енцикліка “Сотий рік”. – Львів, 1993. – С.189.
8. Спільне Пастирське послання митр. Андрея Шептицького та ін. єпископів до

народу з приводу вбивства ц.-к. Намісника А.Потоцького з долученою інструкцією до духовенства // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. Церква і суспільне питання. – Львів; Місіонер, 1998. – Т.ІІ. Кн.І. – С.424.

9. *Химка Іван-Павло*. Греко-католицька Церква в Галичині в 1772-1918 роках // Третій міжнародний конгрес українців. історія. – Харків, 1996. – Ч.І. – С.216.

10. *Сапельяк А.* Назв. праця. – С.111.

11. Див.: Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали / За ред. А.Кравчука. – Львів, 1998. – Т.ІІ. Церква і суспільне питання. Кн.1. Пастирське вчення та діяльність. – С.37-204, 269-349, 397-437; Львів, 1999. – Кн. 2. Листування. – С.571-608. Свої послання він нерідко підписував як Галицький митрополит, архієпископ Львівський, біскуп Кам'янецький.

12. *Жуковський А.* Митрополит Андрей Шептицький і православ'я // Науковий збірник Українського Вільного університету. – Мюнхен, 1992. – Т.15. – С.113; Нова Зоря. – 1994. – Вересень. – Ч.17.

13. *Качмар В.* За український університет у Львові. – Львів, 1999. – С.7.

14. *Герасимович І., Терлецький О.* Освіта і шкільництво // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. – Київ, 1995. – Т. 3; *Rzemieniuk Florentyna*. Unici Polscy 1596-1946. – Siedlce, 1998. – S.139.

15. Промова митрополита гр. А.Шептицького в парламенті вельмож 28 червня 1910 р. // Руслан. – 1910. – Ч.134.

16. *Зашикільняк Л., Крикун М.* Історія Польщі. – Львів, 2002. – С.419.

17. *Цегельський Лонгин*. Митрополит Андрей Шептицький. – Львів, 1995. – С.46-47.

18. Літопис Національного музею у Львові. – 2000. – №1 (6). – С.5-10, 43.

19. Митрополит Андрей Шептицький. Матеріали та документи (1865-1944) / За ред. Заборовського Я.Ю. – 2-ге вид. – Львів, Івано-Франківськ, 1995. – С.21.

20. *Нога О.* Проект пам'ятника Івану Левинському. – Львів, 1997. – С.278-298; *Черкес Б., Грицюк Л.* Архітект Євген Нагірний // Дзвін. – 1991. – №4. – С.150-155.

21. Історія релігії в Україні. – Київ, 2001. – Т. 4. Католицизм. – С.420.

22. *Rzemienink Florentyna*. Unici ... – S.149.

23. *Ваврик М.* Нарис розвитку і стану василіянського чина. XVII-XX ст. – Рим, 1979. – С.65.